

**QARABAĞ AŞIQ MÜHİTİNİN İLK QADIN AŞIĞI AŞIQ PƏRİNİN
“AŞIQ PƏRİ ” İCTİMAİ BİRLİYİNİN QIRX İLLİK
FƏALİYYƏTİNDƏ ROLU**

Almara Vəzir qızı Nəbiyeva
BDU “Dədə Qorqud” ETL,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
nebiyeva_almara@mail.ru

XÜLASƏ

Azərbaycan folklorşünaslığının zəngin tarixi ənənələrindən biri də aşıq yaradıcılığıdır. Onun bir nümayəndəsi də Azərbaycan folklorşünaslığının zəngin tarixi ənənələrindən olan Qarabağ aşıq mühitinin qadın aşığı Pərinin həyat və yaradıcılığı araşdırılır. Aşıq Pəri qadın aşıq yaradıcılığının yaradıcısı və banisidir. Onun yaradıcılığında saf məhəbbət, səmimi dostluq hislərini dərinədən ifadə edən bənzətmələr, hikmətli kəlamlar, xalq ifadə və deyimləri yerli-yerində işləndiyindən qoşma və gəraylılarda bədiiliyi, axıcılığı, rəvanlığı artırır, beyt, misraları xalq dilinə, canlı danışq dilinə daha da yaxınlaşdırır. Aşıq Pəri poetik ənənə ilə yanaşı vətən, təbiət, məhəbbət lirikasına xas olan özünəməxsus orijinal cəhətlər, yeniliklər gətirmişdir. Müəllifin şeirlərinin həm forma və məzmun xüsusiyyətləri, həm də bədii dəyəri özündən sonra yaranan qadın aşıqlarına örnək olmuşdur.

Açar sözlər: Qarabağ aşıq mühiti, saz-söz, yaradıcılıq, ustad, bayatı, məhəbbət, təbiət

Azərbaycan folklorşünaslığının zəngin tarixi ənənələri vardır. Onun yaranması və formalaşması barədə müxtəlif mübahisələr və fikirlər olması təbiidir. Çoxəsrlik tarixi və zəngin yaradıcılıq ənənələrinə malik Azərbaycan folklorşünaslığı müasir dövrimizdə də yeni-yeni bədii nümunələr yaratmaqda davam edir. Onlar müəyyən özəllikləri saxlamaqla, təbii ki, müasir dövrün ruhunu, ab-havasını özündə daşıyır. Son onilliklərdə bu mövzu daha aktual şəkildə özünü göstərir. Yeni dövr folklor mühitində yaranan poetik nümunələrin tədqiqi mühüm istiqamətlərdən biri olaraq gündəmdə olduğu üçün bu ənənələrin araşdırılması da çox vacib və əhəmiyyətlidir.

Ozan-aşıq sənətinin formalaşma tarixini, onun genetik qaydalarını izləyərkən aydın olur ki, xalqımızın qəhrəmanlıq tarixində qadın aşıqlarının xüsusi rolu olmuşdur. “Kitabi Dədə Qorqud” dastanında Buğaca süd verən ananın, “Koroğlu” dastanında Koroğluya sadıq Nigarın, “Qaçaq Nəbi” dastanında Həcərin, xalqımızın keçmiş bir qolunun ozan-aşıq sənətkarlığında qadınlarımız Dədəm Qorqudun yaşadığı olan qopuzu, saz-söz sahibləri olan nənələrimiz zəngin ədəbi irs yaradıblar.

XIX əsrin birinci yarısında dövrün qadın aşıqlarından biri də Aşıq Pəridir. Onun həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat verən mənbələr Araz kənarında olan Maralyan kəndində yaşadığını və sonralar Şüşü qəziyyəsinə gəldiyini qeyd edirlər. Adolf Berjenin qeyidlərinə görə Aşıq Pəri 1829-cu ildə on səkkiz yaşında olub. Onun fikirlərinə əsasən qadın aşıq 1810-1911-ci illərdə doğulduğunu qeyd etmək olar.

Bundan əlavə Nübar Mədətova Respublika Aşıqlar Birliyi nəzdində yaradılan “Aşıq Pəri” saz-söz məclisinin də iştirakçısı olmuş bu məclislə bağlı məlumat vermiş, öz kitabında da bunu qeyd etmişdir. “Folklorçular tərəfindən Aşıq Pərinin Qarabağın Maralyan kəndindən olduğu göstərilmişdir. O, öz dövründə Qarabağ aşıqları və şairləri içərisində böyük hörmət qazanmışdır” (4, 8).

Onun yaradıcılığının əldə olan nümunələrindən bəlli olur ki, qadın aşıq sənətinin yaradıcısı və banisidir. Aşıq Pəri yaradıcılığında saf məhəbbət və səmimi dostluq hislərini dərinədən ifadə edən şeirləri ilə sənət zirvəsinə ucalır. Onun yaradıcılığında bənzətmələr, hikmətli kəlamlar, xalq ifadə və deyimləri yerli-yerində işləndiyindən qoşma və gəraylılarda bədiiliyi, axıcılığı, rəvanlığı artırır, beyt və misraları xalq dilinə, canlı danışq dilinə daha da yaxınlaşdırır.

Bir dilbər pəriyə Pəri qan ağlar,
Çəkilib sinəmə düyünlər, dağlar.
Ölübdü bülbülüm, lal olub bağlar,
Sarılıb, savılıb güllər, ağlaram (1, 32).

Firidun bəy Köçərli onun bilikli, gözəl bir xanım olduğunu qeyd etmişdir. Onun deyişmələri sənətkarlıq baxımından seçilən, sevilən poeziya nümunələri kimi daim yaşayır. Aşıq Pəri poeziyasının dili rəvan, axıcıdır. Onun şeirlərində mənəvi paklığa, gözəlliyə çağırış notları var. Aşıq Pərinin həyatının maraqlı cəhətlərdən biri də odur ki, özündən öndəki ustad aşıqlar kimi o da özü haqqında beş dastan yaradan sənətkarlardan biri olmuşdur.

Aşıq Pəri Həsən bəy Mirzə, Kərbəlayı Abdulla Canızadə, Cəfərqulu xan Nəva, Məhəmməd bəy Aşıq və s. aşıqlarla və şairlərlə deyilmiş, bu deyışmələrin hamısında uğur qazanmışdır.

Aşıq Pəri az bir zamanda Qarabağ aşıqlarının diqqətini cəlb etmiş, tez-tez Şuşada keçirilən saz-söz məclislərinin iştirakçısı olmuşdur. Aşıq Pəri təxminən 1847-ci ildə Şuşa şəhərində vəfat etmişdir. Aşıq Pəri qısa ömür yaşasa da mənalı bir ömür sürmüşdür.

Puç dünya, səndə bir yarıyan hanı?

Günbəgün artırdı şövkəti, şanı,

Tiflisin sağ əli, sərdarın canı,

Viran qoyub Dağıstanı, neylədin? (1,365)

Azərbaycanın aşıq və şair qadınları Məhsəti xanım Gəncəvi, Qürrətüleyi Zərrintac xanım Tahirə, Heyran xanım, Fatma xanım Kəminə, Xurşud Banu Natəvan... Aşıq Pəri ədəbiyyat xəzinəmizdə inci kimi qiymətlidir. Aşıq Pərinin şeirləri ilk dəfə Mirzə Yusif Qarabağinin “Məcmueyi-divani-Vaqif və müasirini-digər” (1856) məcmuəsində, sonralar isə A.Berjenin tərtib etdiyi “Qafqaz və Azərbaycanda məşhur olan şüəranın əşarına məcmuədir” (Leypsiq, 1867) kitabında dərc olunmuşdur.

Onun yaradıcılığından bizə əsasən qoşmaları gəlib çatmışdır. Bu qoşmalar sadə və anlaşılıqlı bir dillə söylənilmişdir.

Pərinin dərdi tüğyandı,

Sakin yeri Maralyandı.

Gülün qönçəsində yandı,

Bülbüllər əfqan eylədi (1, 360)

Müəllif zəmanənin dərdlərini zülflərindən ayırdığı qara tellərlə sinəsində saz eləyib kədər dolu bir dillə oxuyan, sənət dünyamızda əbədi yaşarlıq səlahiyyəti alan Aşıq Pərinin namı anılmasaydı cərgə naqis görünərdi.

Çoxçalarlı zəngin aşıq poeziyamızın ədəbi poetik qaynaqlarından biri təbiətdir. Qadın aşıqlarımızın yaradıcılığında isə təbiətin tərənnümü və təsviri, real duyğuların və düşüncənin təbiətlə vəhdətdə verilməsi xüsusilə, daha qabarıq nəzərə çarpır. Təbiət həm insan varlığının özünün, həm də onun duyğularının, daxili aləminin sığınacağına, mənəvi güman yerinə çevrilir. İnsanın ruhi və psixoloji aləminin ayrı-ayrı təbiət detalları ilə bənzətmədə verilməsi, insanın təbiətə, təbiətin insana metamarfozası qadın aşıq poeziyasının görünən tərəfidir:

Bir Pəri dil arasında qan ağlar

Çəkilib sinəmə düğünlü dağlar.

Ölübdür bülbülüm, lal olub bağlar,

Saralıb-sovulub güllər, ağlaram(2, 14)

Aşıq Pərinin Tufarqanlı Abbasla, Aşıq Valehin Zərnigar xanımı və digərlərlə deyışmələrinə nəzər salsaq, onun aşıq şeirinin, eləcə də heca vəzninin inkişafındakı rolunu aydın görmək olar. Onun cinas qafiyəli bayatısı buna misaldır.

Mən aşıq Maralyana,

Sən də gəl Maralyana.

Necəsən bir ah çəkim,

Sal quruya, daş yana(6, 235)

Aşıq Pəri dərin düşüncəsinə, rəvan təbii və həzircavablığına görə müasirləri arasında izzət sahibi idi. O, cəsarətli, yeri gəldikdə kəskin danışmağı bacaran, o cümlədən yumşaq yumora malik qadın idi. Onun yaradıcılığında olan şeirləri oxuduqda bu bədii irsin bütün obrazı tərənnüm olunur:

Mən Pəriyəm, eşqə zərəm, neyləyim?

Dərdi-dildən xəbərdaram, neyləyim? (1, 230)

Bu “neyləyim” sualının cavabını ömrü boyu axtaran Aşıq Pəri qoşmalarının birində çəkdiklərindən zinhara gələrək şəxsi həyatındakı təzadlardan şikayət edib:

Pərinin dərdi tüğyandı,

Sakin yeri Maralyandı.

Gülüm qonçasında yandı,

Bülbüllər əfqan eylədi (1, 235)

Müəllifin qeyd etdiyi kimi Aşıq Pəri zahirən deyib-gülsə də, içində şam kimi əriyirdi. Tanrı Aşıq Pərinə sanki Qarabağ ədəbi mühitinə düşünülmüş şəkildə göndərmişdi. O, həm zahiri gözəlliyi, həm istedadı ilə Qarabağ ədəbi mühitini öz ətrafında cəmləşdirmiş, sazla-sözün işığında onları valeh etmişdi.

F.Köçərli 1903- cü ildə yazırdı: “Özünün ağıl və istedadı ilə çoxlarında heyrət doğuran gözəl və gənc şairə Aşıq Pəri o zamankı savadlı, təhsil görmüş ədəbi simaların diqqət mərkəzində dayanırdı.” Aşıq Pərinin yaradıcılığı XIX əsrin ortalarından ədəbiyyatşünasların diqqətini cəlb etmiş, bütün təzkirə və ədəbiyyat müntəxəbatlarında qadın aşığın şeirlərindən nümunələr verilmiş, adı iftixar hissi ilə çəkilmişdir.

Bir dilbər pəriyə Pəri qan ağlar,
Çəkilib sinəmə düyünlü dağlar.
Ölübdür bülbülüm, lal olub bağlar,
Saraqıb, savılıb güllər, ağlaram(1,232)

“Ali xan və Pəri xanım” adlı dastanda onun həyatında baş verən hadisələri özündə əks etdirir. Bu dastan ayrı-ayrı bölgə aşıqlarının dilində əzbər olmuş, o vaxtlar xalq arasında geniş yayılmışdır. Hətta bu dastan 1842-ci ildə rus dilinə tərcümə də edilmişdir.

Aşıq Pərinin qoşma yaradıcılığı ən müxtəlif poetik hadisələri izah edir, danışdırır. İstedad, duyum, duyğularını ifadə etmək bacarığı, başqasından fərqli və özünəməxsus deyim qabiliyyəti ilə diqqəti cəlb edir.

Səhər-səhər doğan dan ulduzuyam,
Aşıqların söhbətiyəm sazıyam.
Adım Pəri, Hacı Sayad qızıyam,
Xəbər alsan, o Maralyan maralı (6,222)

Aşıq Pəri sələflərinin yaradıcılığından bəhrələnmiş, onların ənənəsini davam etdirmişdir. Qadın aşıqların fəaliyyətinin az qala bütün mühitlərdə özünü göstərməsi. Ramiyə İsgəndərova: “Azərbaycan aşıq sənətinin formalaşma tarixini, onun genetik qaydalarını izləyərkən aydın olur ki, aşıq sənətində qadın aşıqlarının xüsusi rolu və çəkisi olmuşdur” (2, 9).

Adım Pəri xanım, Ali xan butam,
Çərxi-fələk etdi mənə yüz sitəm.
Qoymadı mətləbə, murada çatam,
Mənsur kimi çəkdi dara, de gəlsin (2, 11)

Aşıq Pəri təcnis, deyişmə və bayatılarında orijinal obrazlardan, real həyat səhnələrindən ustalıqla istifadə etmişdir.

Görünmə, ay bülbül gül ilə belə,
Zimistan olacaq yazın axırı. (1, 356)

Aşıq Pəri müasirləri Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Molla Vəli Vidadi ilə deyişmişdir. Molla Pənah Vaqif onun haqqında yazmışdır:

Boyun sürəhidir, bədənin billur,
Gərdənin çəkilməmiş minadan Pəri!
Sən ha bir tər lansan cüda düşmüşsən,
Bir bölük yaşılbaş sonadan Pəri!

Günəş tək hər çıxanda səhərdən
Alırsan Vaqifin əqlini sərdən.
Duaçınam, salma məni nəzərdən,
Əksik olmayasan sənədan, Pəri! (5,305)

Yaşadığı dövrdə aşıq Pərinin dərdədən, kədərdən qovrulmuş, lakin əli bir yerə çatmayan, demək istədikləri ürəyində qalan, ah-nalələri göyə yüksələn qadınlar arasında fərqləndi, irəli qadınların dünyəvi arzularını, istəklərini, kədərini, sevincini lirik şeirləri ilə aləmə car çəkdi. Şam qədər qısa ömrünü bu amala həsr etdi. Aşıq Pəri həyatını, hisslərini şeirin ecəzkar dili ilə əbədləşdirmiş, ömrünün şeirə dönmüş anlarını bizə yadigar qoyub getmişdir. İllər, qərinələr keçsə də, aşıq Pəri Qarabağın bir parçası kimi yaddaşımızda, tariximizdə yaşayacaq, onun yaradıcılığı zaman-zaman aşıq şeirini bəzəyəcək.

Aşıq Pəri: “Aşıq Pəri irsinə məhəbbətlə” “Aşıqlar aşığı Aşıq Pəri”, “Aşıq Pəri-mədəni cəmiyyətin qəlbi”, “Maralyanlı Aşıq Pəri”, “Qarabağın ilk qadın şairi Aşıq Pəri”, “Azad ruhlu Aşıq Pəri”, “Saz-Söz sərvətimizin keşiyində”, “Sazın əbədiyyət yolu”, “Saz-söz ustası Aşıq Pəri”, “Xatirələrdə yaşayan sənətkar-Aşıq Pəri” və s. kitablarının müəllifidir.

Aşıq Pəri xalqımızın qəhrəmanlıq və mədəniyyət tarixində Azərbaycan qadınlarının öz şöhrəti, öz şərəfli yeri var.

Azərbaycan qadınlarının təşəbbüsü ilə uzun illər respublikamızda “Aşıq Pəri” məclisi fəaliyyət göstərir. Məclis üzvləri “Aşıq Pəri” ədəbi irsini ləyaqətlə qoruyaraq bu unudulmaz xanımın adını öz yaradıcılıqlarında yaşatmağa və tanıtmaya çalışırlar. Tanınmış heykəltaraş Xanlar Əhmədov tərəfindən Aşıq Pərinin göz oxşayan, əzəmətli heykəli ucaldılmışdır. Professor, Seyfəddin Qəniyev el şairləri arasında qadınların da yer aldığını, aşıq mühitində onların da rolu olduğunu qeyd edir: “Şirvan aşıq mühiti bir yaradıcılıq hadisəsi olaraq üç aydın görünən laydan ibarət olmuşdur: Şirvan el şairləri, qadın sinədəftərləri və aşıqlar” (3, 239).

Ötən əsrin sonlarına yaxın unudulmaz el sənətkarı Nərinə Xatun Aşıq Pərinin xatirəsini yaşatmaq üçün respublika səviyyəsində fəaliyyət göstərən “Aşıq Pəri” məclisi yaratmışdır. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, Aşıq Pərinin adı ilə fəaliyyət göstərən “Aşıq Pəri” məclisinin növbəti il 40 illik yubileyi ölkəmizdə geniş miqyasda qeyd olunacaqdır. Professor Qəzənfər Paşayev bu haqda yazır: “Bu sənət başqa türk xalqlarında olsa da, heç bir xalqda

Azərbaycan xalqında olduğu kimi kütləvi olmamış, milli musiqi səviyyəsinə yüksəlməmişdir. Heç bir xalqda Azərbaycanda XIX əsrin əvvəllərindən məşhur olan Aşıq Pəri, Aşıq Bəsti, Aşıq Nabat, Aşıq Sənəm, Şimpirli Sevgili, Aşıq Sona, Aşıq Əskinaz kimi qüdrətli qadın aşıqları olmayıb” (6,476).

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Folkloru Antologiyası. V kitab. Qarabağ folkloru / tərtib edən: İ.Abbaslı. Bakı: Səda, 2000, 414 s.
2. İsgəndərova R. Azərbaycanın qadın aşıqları. Namizədlik dissertasiyasının avtoreferatı. Bakı, 2003, 27 s.
3. Qəniyev S. Şirvanın el şairi Püstə Şikar qızı. “Dədə Qorqud” dərgisi, 2006, №1 s.30-35.
4. Mədətli N. Qəribə talelər. Bakı: Nurlan, 2002, 214 s.
5. Min beş yüz ilin oğuz şeiri. Antologiya, Icild, Bakı, Azərbaycan 1999
6. Paşayev Q. Seçilmiş əsərləri. IV cild. Bakı: Təhsil, 2012.

THE ROLE OF THE FIRST FEMALE ASHUG OF THE KARABAKH ASHUG ENVIRONMENT, ASHUG PERI IN THE ACTIVITY OF THE “ASHUG PERI” PUBLIC UNION

Almara Nabieva Vezir

BSU, “Dede Gorgud” research laboratory

PhD in Philology

SUMMARY

Key words: Karabakh ashug environment, creativity, skill, love, nature

One of the rich historical traditions of Azerbaijani folklore is ashug creativity. One of its representatives is Ashug Pari, a female lover of the Karabakh ashug environment, which is one of the rich historical traditions of Azerbaijani folklore. The research study explores the life and work of Ashug Pari. Ashug Pari is the creator and founder of the female “ashug” creativity. Similes, majestic words, folk expressions and idioms that deeply express the

feelings of pure love and sincere friendship in his creations increase the artistry, fluidity, and smoothness of the couplets and poems, bringing the verses and verses closer to the vernacular, the living spoken language. In addition to the poetic tradition of Ashug Pari, original aspects and innovations characteristic of homeland, nature, and love lyrics have been observed. Both the features of form and content, as well as the artistic value of the author's poems became an example for female lovers who appeared after him.

РОЛЬ ПЕРВОЙ КАРАБАХСКОЙ ЖЕНЩИНЫ-АШУГА ПЕРИ В Сороколетней деятельности общественного объединения «Ашуг Пери»

Альмара Набиева Везир кызы

БГУ, НИЛ «Дедэ Горгуд»,

доктор философии по филологии

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Карабахская ашугская среда, творчество, мастерство, баяты, любовь, тема природы

Данная статья исследует богатый образец фольклорных традиций Карабахской ашугской среды параллельно с творчеством её представительницы ашуга Пери. Ашуг Пери является основоположницей женской ашугской традиции. В её творческом наследии искренняя любовь и преданная дружба выражается геджнисом, а использованные к месту мудрые изречения, народные сказания гошма и гярайлылы. Это в свою очередь способствуют художественному росту, плавности, беглости, ещё более сближая их к народно-разговорному языку. Наряду с поэтической традицией прослеживаются своеобразно-оригинальные черты, новаторство в жанрах: любовной лирики, патриотизма, отношения к природе. Художественные свойства, содержания и формы стихов автора послужили образцом для подражания следующих поколений.